

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

Osallisuutta ja toimintakykyä vahvistava aikuissosiaalityö – opas ammattilaisille

Pekka Karjalainen
Minna Kivipelto
Eeva Liukko
Heidi Muurinen

OHJAUS

SISÄLLYS

Lukijalle	3
1 Miksi metodisuus on juuri nyt ajankohtaista, ja myös tulevaisuudessa?	4
Mitä on sosiaalityön metodisuus?.....	5
Metodisuus 2020-luvun sosiaalityön kehittämisessä.....	6
Sosiaalityön uudistuvat painopisteet.....	7
2 Sosiaalityön ammatilliset käytännöt	8
Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen kenttä.....	8
Yhteiskunnallinen orientaatio tukee sosiaalisen ongelman tai ilmiön tulkintaa.....	11
Työorientaatio suuntaa työskentelyä käytännönläheisesti.....	12
Interventiot ovat vallan ja vastuun todentumia.....	13
Työmenetelmä on vakiintunut, systemaattinen ja joustava työtapa.....	14
Työtaidot ovat ammatillisen osaamisen perusta.....	14
Työvälineet tukevat tavoitteiden saavuttamista.....	15
Työprosessi sitoo sosiaalityön teot yhteen kokonaisuudeksi.....	16
3 Osallistava ja toimintakykyä edistävä sosiaalityö	17
Menetelmällisen uudistamisen suuntaviivat.....	17
Tehostettu yksilötyö monialaista tukea tarvitsevien parissa.....	18
Asumissosiaalinen työ ja taloussosiaalityö.....	19
Etsivä ja jalkautuva sosiaalityö.....	19
Osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus.....	20
Työorientaatiot osaamisen perustana.....	21
4 Sosiaalityö monialaisissa palveluissa	22
Monialaisesti palveluja tarvitsevan asiakkaan tunnistaminen.....	22
Monialaisesti palveluja tarvitsevat hyötyvät yhteen sovitetuista palveluista.....	24
5 Sosiaalityön tietoperusta ja vaikuttavuus	27
Vaikuttavuuskäsityksen muutoksia.....	28
Sosiaalityön tietoperusta.....	29
Vaikuttavuuden arviointi osaksi sosiaalihuoltolain mukaista asiakastyötä.....	31
Vaikuttavuus ja näyttöön perustuva sosiaalityö.....	31
6 Kohti metodista sosiaalityötä	32
Lähteet	33

© Kirjoittajat ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

Kannen kuva: Tiina Kuoppala, Graforma

Taitto: Tiina Kuoppala, Graforma

Valokuvat: Bigstock

ISBN 978-952-343-648-0 (verkkojulkaisu)

ISSN 2323-4172 (verkkojulkaisu)

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-648-0>

LUKIJALLE

Tämä aikuissosiaalityön menetelmäopas on syntynyt osana sosiaali-
huollon kehittämisohjelmaa. Aiheet ovat nousseet kehittämisohjelman
teemoista, ja painotuksissa on huomioitu mukana olevien toimijoiden
toiveet. Materiaalia on tuotettu sosiaalihuollon kehittämisohjelman yh-
teisissä työpajoissa, ja opasta viedään eteenpäin alueiden kanssa.

Opas lähtee liikkeelle metodisuudesta, joka antaa viitekehyksen aikuis-
sosiaalityön uudistuvalla menetelmällisyydelle ja ammatillisten käytän-
töjen määrittelylle. Suomessa keskustelu sosiaalityön metodisuudesta oli
vilkkaimmillaan 1980- ja 1990-luvuilla. Kansainvälisesti kiinnostus on
kohdistunut sittemmin voimakkaasti tutkitun tiedon käyttöön sosiaali-
työssä. Tämä on virittänyt myös meillä Suomessa tarpeen ymmärtää, mitä
niin sanottu näyttöön perustuva sosiaalityö voi olla. Lisäksi 2010-luvulla
vaikuttavuuden arviointi ja vaikuttavuustiedon merkitys sosiaalityön
käytännöissä on saanut jalansijaa, joka puolestaan on lisännyt keskuste-
lua tietoon perustuvista käytännöistä, tiedolla ohjaamisesta ja johtami-
sesta. Käsillä oleva opas nivoutuu näihin kehityskulkuihin nostaen esiin
kysymyksen sosiaalityön metodisuudesta uuteen valoon. Oppaassa poh-
ditaan, mitä uusi metodisuus on ja millaisia tekijöitä siihen liittyy?

Tämän jälkeen käsitellään osallistavien ja toimintakykyä edistävien toi-
mintamallien ominaispiirteitä. Luku perustuu osallistavan sosiaalityön
menetelmien pilotin aloituswebinaarin työpajojen tuotoksiin. Monialai-
sia palveluja käsittelevässä luvussa esitellään tuen tarpeen tunnistamisen
välineitä ja toimintamalleja sekä palvelujen yhteen sovittamisen ratkai-
suja. Lopuksi oppaassa käsitellyt teemat yhdistyvät sosiaalityön tietope-
rustan ja vaikuttavuuden tarkastelussa.

Oppaassa puhutaan sosiaalityöstä, mutta sisällytämme siihen myös so-
siaaliohjauksen. Niitä ei ole perusteltua käsitellä tässä yhteydessä erik-
seen menetelmällisen ja teoreettisen perustan samankaltaisuuden vuoksi.

1

Miksi metodisuus on juuri nyt ajankohtaista, ja myös tulevaisuudessa?

Perustoimeentulotuen siirto Kelaan oli käänne, joka vauhditti aikuissosiaalityön paikan, roolin ja menetelmien kehittämistä Suomessa. Pohdintaa työn tekemisen tavasta on toki tehty ammatillistumisen alkuajoista lähtien. Se osoittaa, että metodisuus on yksi sosiaalityön perustavista kysymyksistä. Keskustelu sai aikoinaan Suomessa kierroksia, kun Sune Sunesson herätteli kysymystä sosiaalityön metodista vuonna 1981 väittämällä, että sosiaalityöntekijät eivät toimi metodisesti, vaan järjestelmäkeskeisesti (Eskola & Viheriäranta 1982).

1980-luvulta alkaen metodisuutta koskevassa keskustelussa on viitattu tietoiseen pohdintaan sosiaalityön sisällöstä, luonteesta ja omaleimaisuudesta (Eskola & Viheriäranta 1982). Sosiaalityön päämäärä on ensinnäkin sosiaalityöntekijän väliintuloa ja puuttumista vaatineen häiriön poistamista asiakkaan ongelmatilanteesta. Toiseksi asiakkaan elämisen mahdollisuudet tulee turvata sosiaalipolitiikan standardien mukaisiksi antamalla yhteiskunnan resurssijärjestelmät hänen käyttöönsä. Kolmanneksi asiakas tulee aktivoitua ongelmansa ratkaisemiseen ja hänen toimintakykynsä tulee turvata.

Metodisuuden näkökulma avaa pohdinnan sosiaalityön tehtävästä ja menetelmistä, osin samoihin peruskysymyksiin kuin vuonna 1982. Aikuissosiaalityön paikan ja roolin määrittäminen liittyy myös tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskusten kehittämiseen, mutta sitä on välttämätöntä pohtia myös itsenäisenä kysymyksenä.

Sosiaalityö toimintaympäristöineen muuttuu eritahtisissa muutossykleissä. Sosiaalityön metodisuutta ja menetelmällisyyttä muovaavat lainsäädäntö, palvelu- ja etuusjärjestelmien muutokset, olosuhdetekijät, asiakkaiden tarpeet sekä erilaiset ilmiöt. Sosiaalityö vastaa yhä enemmän ilmiölähtöisiin haasteisiin, ja usein niissä edellytetään nopeaa asiakaslähtöistä reagoitua. Perustoimeentulotuen Kela-siirto oli pitkään valmisteltu järjestelmätason muutos, joka silti pääsi yllättämään menetelmällisesti. Sosiaalityössä jäätiin pääsääntöisesti odottamaan muutoksen ajankohtaa ja lain voimaantuloa ilman, että tehtäväkuvia, henkilöstörakennetta tai menetelmiä oli valmisteltu uutta tilannetta varten (Kivipelto ym. 2020, 466; Karjalainen 2020, 256–257). Koronapandemia kriisinä puolestaan edellytti erilaisten resurssien ja työmenetelmien suuntaamista nopeasti asiakkaiden elämäntilanteiden mukaan, jossa onnistuttiin melko hyvin (Eronen ym. 2020, 109).

Mitä on sosiaalityön metodisuus?

Sosiaalityön tutkimuksessa, kehittämisessä ja projektitoiminnassa on keskitytty erilaisen sisältöteemojen ohella työmenetelmiin, työvälineisiin ja interventioihin (ks. luku 2). Sen sijaan kysymys työn metodista tai metodisuudesta on jäänyt taka-alalle. Eskola ja Viheriäranta (1982) puhuvat sosiaalityön metodista (yksikössä) tarkoittaen sillä sosiaalityölle ominaista yhtenäistä toimintatapaa, joka sisältää käytetyt menetelmät ja toimenpiteet. Siten he näkevät esimerkiksi yksilötyön, ryhmätyön tai yhdyskuntatyön pikemmin metodin välineinä kuin itse metodeina. He määrittelevät sosiaalityön metodin ”järjestelmälliseksi menettelytavaksi jonkin päämäärän saavuttamiseksi”.

Sosiaalityöntekijän toimintaa ohjaavat lisäksi sosiaalityön etiikka ja arvot sekä ristiriidattomuus päämäärän ja keinojen välillä. Se, voiko sosiaalityöntekijä toimia metodisesti, riippuu organisaation toimintapolitiikasta sekä työntekijän henkilökohtaisesta ihmis- ja maailmankäsityksestä. Eli työntekijä toimii sosiaalityön logiikan mukaisesti etsien sen pohjalta ratkaisuja yhdessä asiakkaan kanssa tai luopuu sosiaalityön metodista ja toimii järjestelmäkeskeisesti. Kolmas tekijä on työntekijän oma käsitys sosiaalityöstä, mielletäänkö se lähinnä teknisenä suorituksena vai teoriaan nojaavana metodina. (Eskola & Viheriäranta 1982.)

Arkiajattelussa metodisuus-sanalla tarkoitetaan toimimista mallin mukaan, kreikan-kielinen (methodos) merkitys on ”tie johonkin”. Siihen on liitetty mielikuva matkajasta, jonka on perille päästäkseen tarkistettava jatkuvasti suuntaansa tai vaihdettava reittiään. (Karvinen 1993a, 152.) Tarve päästä perille on matkan tarkoitus. Kielitoimiston sanakirjan (2020) mukaan metodi merkitsee järjestelmällistä ja suunnitelmallista menettelytapaa tai menetelmää.

Synnöve Karvisen mukaan (1993a, 152–153) metodisuus on ymmärretty sosiaalityön ammatillisuuden edellytykseksi ja työn tekemisen välttämättömäksi lähtökohdaksi koko historiansa ajan. Metodisuus on näkynyt sosiaalityössä toimintaa ohjaavana periaatteena sekä ammatillisten menettelytapojen teoreettisina ja tietoperustan tarkasteluina. Nämä peruskäsitteet ovat pohjautuneet pääosin klassiseen case workin ideaan, jonka punaisena lankana on ollut ihmisen elämäntilanteen ymmärtäminen kokonaisvaltaisesti myös kulttuurisessa ja yhteiskunnallisessa yhteydessä. Asiakkaan omien voimavarojen vahvistaminen on voinut liittyä osallisuuteen ja laajempaan yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. (Mt., 167.)

Metodisuuteen liittyy sosiaalityön tekeminen näkyväksi ja arvioitavaksi ja siten konkretisoiminen eettisten periaatteiden mukaiseksi toiminnaksi. Metodisuus voidaan nähdä jatkumona, jonka toisessa päässä on summittainen tai kaavamainen toiminta ja toisessa päässä hallittu, mutta samalla kriittisesti tietoinen ja joustava toiminta (Karvinen 1993a, 168–169.) Tämä liittyy tarpeeseen kehittää jatkuvasti uudenlaisia toimintamalleja, jotta sosiaalityö voi vastata ihmisten muuttuviin elämäntilanteisiin, erilaisiin olosuhdetekijöihin ja ilmiöihin. Ajankohtaiselta vaikuttaa myös näkemys, jonka mukaan sosiaalityöntekijän ammattitaitoa ei voi perustaa pelkästään perusmenetelmien hallintaan ja soveltamiseen, vaan menetelmällinen kehittyminen on jatkuva prosessi.

Metodisuus tarjoaa järjestelmällisen ja systemaattisen kehityksen tietoon ja teoriaan perustuvalle toiminnalle.

Metodisuus 2020-luvun sosiaalityön kehittämisessä

Kun edellä olevasta suodattaa ajan patinaa ja ajalle ominaisia painotuksia, seuloutuu esiin ajankohtainen ja myös sosiaalihuollon kehittämisohjelman osallistavan sosiaalityön menetelmien pilotin kannalta keskeinen kysymys. On selkeä tarve kehittää uudentyyppistä aikuissosiaalityön menetelmällisyyttä, joka liittyy osallistamiseen, asumissosiaaliseen työhön, taloussosiaalityöhön sekä etsivään työhön ja matalan kynnyksen palveluihin. Menetelmien, työvälineiden ja toimintatapojen kehittäminen edellyttää asiakkaiden tarpeista ja sosiaalityön päämäärästä johdetun viitekehysten. Metodisuus voi toimia tässä tehtävässä tarjoten järjestelmällisiä menettelytapoja päämäärän saavuttamiseksi.

Sosiaalityön metodi määräytyy asettamastamme päämäärästä ja tehtävästä käsin. Siihen liittyy osallistavan sosiaalityön menetelmien pilotin sisällöllisten teemojen lisäksi läpileikkaavana tavoitteellinen, suunnitelmallinen ja vaikuttava sosiaalityö, jonka perustaa vahvistetaan sosiaalihuollon kehittämisohjelman työikäisten asiakassuunnitelman pilotissa.

Metodisuus ei tarkoita suoraan menetelmällisyyttä tai menetelmien kehittämistä, vaan se tarjoaa pikemmin järjestelmällisen ja systemaattisen kehityksen toiminnalle, joka perustuu tietoon ja teoriaan. Metodisuus avaa näkymän työorientaatioiden kautta tapahtuvalle menetelmien kehittämiselle, jotka pohjautuvat esimerkiksi yksilötyön, huollollisen sosiaalityön tai yhteisösosiaalityön perinteisiin.

Sosiaalityön uudistuvat painopisteet

Tämän oppaan tavoitteena on tukea aikuissosiaalityön työorientaatioiden ja menetelmien uudistamista metodisen ajattelun avulla sekä motivoida metodiseen muutosajatteluun. Sosiaalityön tulevaisuus selvityksessä (Karjalainen ym. 2019) suuri osa kentän kokemista osaamistarpeista kohdistui menetelmälliseen osaamiseen. Tuen tarpeet paikantuivat tehostetun eli kuntouttavan yksilötyön, yhteisösosiaalityön ja rakenteellisen sosiaalityön laajempiin tehtäväalueisiin sekä vaikuttavuuden arviointiin. Monialaiseen osaamiseen liittyvät puolestaan haasteet palvelujärjestelmän kokonaisuuden hallinnasta ja siitä, miten pystytään takaamaan suunnitelmallinen ja tavoitteellinen työskentely asiakkaiden elämäntilanteista lähtien.

Menetelmien systemaattinen hallinta on tavoitteellisen ja vaikuttavan sosiaalityön ehto. Tulevaisuus selvityksessä kävi ilmi, että olosuhteiden pakosta työtä joudutaan tekemään joskus jopa helpoimman kautta, vaikka asiakkaiden tilanteisiin halutaan vaikuttaa syvämminkin. Esimerkiksi asumisen ongelmia ja asunnottomuutta voidaan ehkäistä paikallisen asunnottomuusilmion ymmärtämisellä sekä siihen liittyvällä monialaisella työskentelyllä etuudet ja tarvittavat palvelut integroiden. Sama tuli esille myös vuoden 2021 Sosiaali-barometrissa. Sosiaalityöntekijät halusivat panostaa enemmän paneutuvaan ja pitkäkestoiseen asiakastyöhön sen sijaan, että ”pikaratkaisulla” tai pelkillä etuuksilla hoidetaan akuutteja pulmia. (Eronen ym. 2021, 72.) Asiakkaiden käyttäjä- ja elämäntilannelähtöinen tukeminen vaatiikin usein irtautumista kiinnipitävistä rakenteista ja totutuista työtavoista.

Osallistavien ja valtaistavien menetelmien käyttöönotto on paluuta sosiaalityön menetelmällisille juurille, mutta samalla uudenlaisen työn tekemisen suunnan hakemista. Uudentyyppinen osaaminen on hybridiosaamista, jonka osatekijöitä ovat ammatilliset taidot, kokemus, tieto ja sen soveltaminen, vaikuttaminen, julkisuuden hallinta sekä työtä säätelevien lakien tuntemus. Tämän tyyppinen osaaminen vaatii monialaista toimijuutta sekä erilaisten menetelmien soveltamista ilmiölähtöisesti. Työn vaikutukset eivät näy vain asiakkaan tietyn ongelman ratkaisemana, vaan ne voivat näkyä esimerkiksi terveydessä, aktivoitumisessa, kuntoutumisessa, työ- ja toimintakyvyssä tai työllisyydessä.

2

Sosiaalityön ammatilliset käytännöt

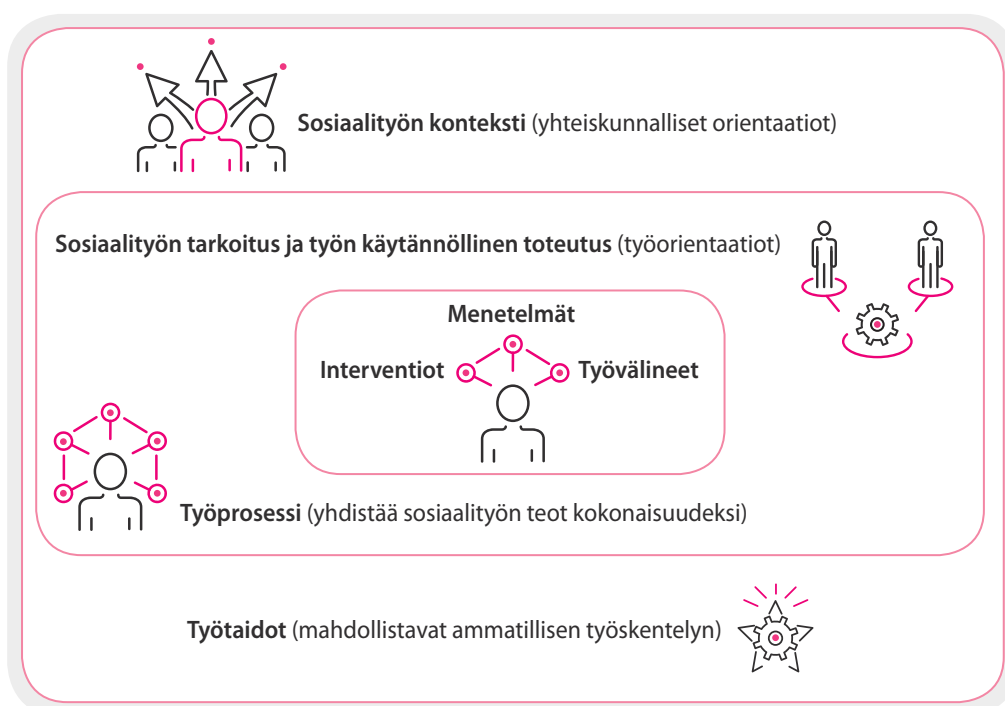
Sosiaalityön ammatillisissa käytännöissä on kyse erilaisista ja eritasoisista, jossain määrin vakiintuneista ja osin yhdessä sovitusta lähestymistavoista ja työtavoista, joiden mukaisesti sosiaalityötä tehdään (Liukko 2009). Kun sosiaalityön ammatillinen toiminta ymmärretään paitsi yhdessä jaettuina mutta myös muuntautuvina toimintoina, sosiaalityön asiantuntijuus voi todentua häilyvärajaisena, kontekstista rakentuvana asiantuntijuutena (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 41), jota kumppanuus asiakkaiden ja yhteistyötahojen kanssa edellyttää. Tämän luvun tarkoituksena on esittää yhdenlainen näkemys siitä, miten sosiaalityön tekemistä voidaan jäsentää ammatillisten käytäntöjen käsitteen tuella (ks. Liukko 2006; 2009).

Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen kenttä

Ammatillisten käytäntöjen kentällä sosiaalityö jäsentyy monitasoisina ja erityyppisinä tekoina (ks. kuvio 1). Laajimman tulokulman sosiaalityöhön tarjoavat sosiaalityön yhteiskunnalliset orientaatiot. Niiden avulla sosiaalityöntekijät tulkitsevat sosiaalisia ongelmia ja ilmiöitä sekä paikantavat niitä yhteiskunnallisiin kehyksiin. Sosiaalisten ongelmien ja ilmiöiden luonne vaihtelee, minkä vuoksi on perusteltua puhua juuri yhteiskunnallisista orientaatioista, joita on useita.

Työorientaatiot tarjoavat näkökulman siihen, mitä interventioita, menetelmiä ja työvälineitä työskentelyssä hyödynnetään ja miten niitä sovelletaan.

Kuvio 1. Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen kenttä.

Yhteiskunnallista viitekehystä käytännöllisempänä tasona toimivat sosiaalityön työorientaatiot, jotka tarjoavat konkreettisen lähestymistavan tai strategisen suunnan sekä yleisen vuorovaikutuksellisen tyylin sosiaalityön tekemiselle asiakastyössä ja yhteisöissä. Asiakas- ja yhteistyötä tehdään työorientaatioon nojautuen. Työorientaatio toimii lisäksi perusteluna sille, mitä interventioita, menetelmiä ja työvälineitä työskentelyssä hyödynnetään ja miten niitä sovelletaan.

Työtaidot läpäisevät ammatillisten käytäntöjen tasot ja niissä tehtävät valinnat sekä mahdollistavat ammatillisen työskentelyn asiakkaiden, alueen väestön ja muiden ammattilaisten kanssa. Sosiaalityön prosessi sitoo kaikki valinnat, toiminnot ja teot yhdeksi kokonaisuudeksi. Prosessin kokonaisuudessa yksittäiset ja pienetkin sosiaalityön teot saavat merkityksensä.

Taulukko 1. Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen määritelmiä (Liukko 2009).

AMMATILLISET KÄYTÄNNÖT

ovat erilaisia ja eritasoisia, jossain määrin vakiintuneita ja osin yhdessä sovittuja lähestymistapoja ja työkäytäntöjä, joiden mukaisesti sosiaalityötä tehdään.

YHTEISKUNNALLINEN ORIENTAATIO

tarkoittaa sosiaalityöntekijän käsitystä sosiaalityön yhteiskunnallisesta tehtävästä. Se perustuu tulkintaan sosiaalisten ongelmien ja ilmiöiden yhteiskunnallisesta perustasta ja ratkaisumahdollisuuksista.

TYÖORIENTAATIO

on sosiaalityötä konkreettisella tavalla ohjaava strateginen linjaus, joka täsmentää sosiaalityön tavoitetta, toteuttamisen tapaa sekä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteen luonnetta.

TYÖMENETELMÄ

on sosiaalityöntekijän asiakastyössään toteuttama vuorovaikutuksellinen ja tietoinen toimintatapa, joka on yleisellä tasolla siirrettävissä toiseen asiakastilanteeseen ja toiseen työyhteisöön mutta joka samalla kykenee muotoutumaan kunkin tilanteen erityispiirteiden mukaisesti.

INTERVENTIO

on kohdennettu toimenpide, jonka tavoitteena on saada aikaan jokin toivottu vaikutus tai muutos asiakkaan elämäntilanteessa. Intervention oikeutus perustuu lakiin tai sosiaalityölle annettuihin tehtäviin edistää ja ylläpitää hyvinvointia sekä sosiaalista turvallisuutta.

Yhteiskunnallinen orientaatio tukee sosiaalisen ongelman tai ilmiön tulkintaa

Kun sosiaalityöntekijä tarkastelee asiakkaan elämäntilannetta tai työn kohteena olevaa ilmiötä sen yhteiskunnallisessa kontekstissa, voidaan puhua sosiaalityön yhteiskunnallisista orientaatioista. Eri orientaatiot tarjoavat erilaisia näkemyksiä siitä, mikä on työn kohde ja tarkoitus. Ne myös auttavat asiakasta ja työntekijää ymmärtämään asiakkaan elämäntilannetta ja löytämään soveltuvia ratkaisumahdollisuuksia.

Keskeisimpinä sosiaalityön yhteiskunnallisina orientaatioina voidaan Malcolm Paynen (2005a), Minna Kivipellon (2004) ja Kirsi Juhilan (2006) näkemyksiin nojautuen pitää esimerkiksi seuraavia:

- Liittämisorientaatio, jossa tavoitteena on vahvistaa asiakkaan ja väestön osallisuutta sekä ehkäistä syrjäytymistä.
- Huollollinen orientaatio, joka perustuu keskinäisen riippuvuuden ajatukselle ja jossa painotetaan yhteiskunnan ja palvelujärjestelmän huolenpito vastuuta.
- Kansalaisuusorientaatio, joka perustuu eri toimijoiden kumppanuuteen ja jossa tavoitteena on nostaa esille marginaalisia alueita ja väestöryhmiä sekä valtaistaa asiakkaita ja väestöä.
- Yhteiskuntakriittinen orientaatio, jossa tavoitteena on vaikuttaa yhteiskunnallisiin rakenteisiin, vahvistaa tietoisuutta epäkohdista ja edistää yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta.

Yhtä orientaatiota ei voitane sanoa oikeammaksi kuin jotakin toista. Kyse on pikemminkin siitä, miten asiakkaan elämäntilanne, hänen omat tavoitteensa ja voimavaransa tai työn kohteena oleva sosiaalinen ongelma tai ilmiö rakentuu yhteiskunnallisessa kontekstissa. Yhden asiakkaan kohdalla valtakulttuuriin suuntaava, liittymistä tukeva työskentely ei sulje pois sitä, että toisen asiakkaan kohdalla työskentely asettuu marginaaleihin ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiin.

Työorientaatio suuntaa työskentelyä käytännönläheisesti

Yhteiskunnallinen orientaatio tarjoaa sosiaalityölle tulkinnallisen viitekehyksen, mutta konkreettisesti sosiaalityötä tehdään työorientaation tuella. Työorientaatiot ovat sosiaalityötä jäsentäviä lähestymistapoja, jotka ohjaavat sosiaalityön tekemistä: sen tavoitteita, tekemisen tapoja sekä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vuorovaikutussuhteen luonnetta. Marjatta Eskola (1991, 54–55) toteaa, että kun sosiaalityöntekijä tutkii toimimistaan, hän tutkii omaa työorientaatiotaan ja pyrkii ymmärtämään toimimisensa perusteita eli sitä, miten hänen toimimisensa kautta työn tarkoitus toteutuu ja miksi. Synnöve Karvinen (1996, 27) tarkoittaa työorientaatiolla sosiaalityöntekijän ammatillista itseymmärrystä eli työntekijän työssä kehittyviä näkemyksiä työnsä tarkoituksesta, työn kohteesta ja sen tietoisesta muuttamisesta, työn subjektista, työtä ohjaavista säännöistä ja periaatteista ja toiminnan kontekstista sekä näiden tekijöiden keskinäisistä suhteista ja kehityksestä.

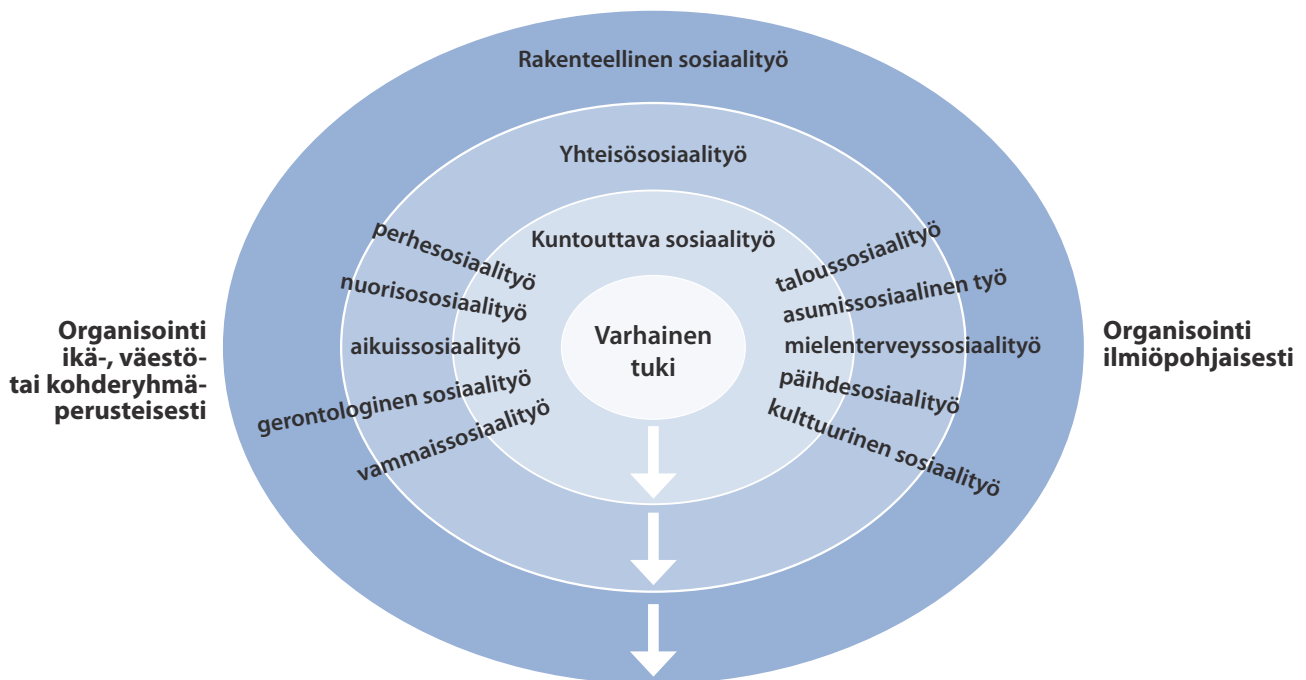
Työorientaatio voidaan ymmärtää paitsi sosiaalityöntekijän omana työhön liittyvänä ymmärryksenä mutta myös ammatillisesti jaettavissa olevina, yhteisinä ja konkreettisina näkökulmina siihen, miksi ja miten sosiaalityötä tehdään, minkälaisia valintoja ja ratkaisuja se edellyttää sekä miten jotakin menetelmää ammatillisesti sovelletaan. Kun painotetaan työorientaatioiden jaettavissa olevia tulkintoja, edistetään sosiaalityön näkyväksi tekemistä.

Sosiaalityön työorientaatioita voidaan nimetä eri näkökulmista ja eri tavoin. Seuraavia työorientaatioita toteutetaan muun muassa työikäisten parissa tehtävässä sosiaalityössä:

- Rakenteellinen työorientaatio: tavoitteena on tehdä näkyväksi asiakaspinnassa syntyvää tietoa sekä vaikuttaa palvelujärjestelmään ja yhteiskuntaan.
- Yhteisöllinen työorientaatio: tavoitteena on vahvistaa asuinalueen hyvinvoinnin perusteita yhdessä asukkaiden, järjestöjen ja muiden kumppaneiden kanssa.
- Kuntouttava työorientaatio: tavoitteena on vahvistaa asiakkaan osallisuutta ja täysivaltaista kansalaisuutta sekä näistä lähtökohdista hänen toimintakykyään.
- Varhaisen tuen työorientaatio: tavoitteena on löytää ja tunnistaa ongelmat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja järjestää tarvittava tuki ennen tilanteen vaikeutumista.

Työorientaatioina voidaan lisäksi ymmärtää esimerkiksi huolenpidon työorientaatio, jossa tavoitteena on turvata asiakkaan hyvinvointi silloin, kun hänen kykynsä tai voimansa toimia itse ovat rajalliset, sekä aktivoiva työorientaatio, jossa tavoitteena on vahvistaa asiakkaan työ- ja toimintakykyä sekä työllistymisen tai opintoihin hakeutumisen edellytyksiä.

Työorientaatioita on jäsennetty myös osaamisperustan sekä väestöryhmien ja ilmiöiden mukaisesti (ks. Karjalainen ym. 2019).

Kuvio 2. Sosiaalialan osaamisen orientaatiot (Karjalainen ym. 2019, 35).

Työorientaatiot toteutuvat moniulotteisina ja sisäkkäisinä toimintatapoina. Esimerkiksi yhteistyö luo edellytyksiä kuntouttavalle ja huolenpidon sosiaalityölle, ja rakenteellisessa sosiaalityössä voi olla läsnä kuntouttavia ja ehkäiseviä elementtejä. Yksilötyö voi liittyä yhteisölliseen ja rakenteelliseen työhön.

Interventiot ovat vallan ja vastuun todentumia

Interventiot ovat ”väliintuloja”, joissa sosiaalityöntekijälle on yhteiskunnallisesti delegoitu valtaa ja vastuuta ”puuttua” ja ”tehdä jotakin”. Interventiot todentuvat sanktioina ja kannustimina mutta myös tuen, huolen ja välittämisen ilmaisuina. Joskus interventiot voivat perustua lakiin (esim. sosiaalihuoltolaki 710/1982 41 §).

Interventioissa voi olla kyse taloudellisista keinoista pyrkiä vaikuttamaan asiakkaan ratkaisuihin tai elämäntilanteeseen. Esimerkiksi toimeentulotuen perusosan alentamisella asiakasta ohjataan toimimaan toivotulla tavalla, ja ehkäisevää toimeentulotukea myöntämällä voidaan estää häätö. Interventioita toteutetaan myös vuorovaikutteisina tekoina. Asiakkaita voidaan kutsua velvoittaviin tapaamisiin (esimerkiksi aktivointihaastattelut) tai heidän luokseen tehdään kotikäynti, kun tilanne vaikuttaa huolestuttavalta.

Työmenetelmä on vakiintunut, systemaattinen ja joustava työtap

Sosiaalityön menetelmä pohjautuu johonkin teoreettiseen viitekehykseen tai käytännön teoriaan (Satka 2002, 7), jonka perusteella voidaan olettaa, että menetelmä toimii siten kuin sen on tarkoitus toimia. Åke Bergmarkin ja Tommy Lundströmin (1998, 292) mukaan sosiaalityön menetelmien määritelmässä on yleensä painotettu järjestelmällisyyttä, tavoitteellisuutta ja suunnitelmallisuutta. He mieltävät menetelmät strategisesti muotoiluiksi, suunnitelmallisiksi ja järjestelmällisiksi toiminnoiksi, joita käytetään asiakastyössä tai joilla toteutetaan asiakastyötä. Mikko Mäntysaari (1999, 359) tarkoittaa sosiaalityön menetelmällä vakiintunutta työtapaa, jota voidaan toistaa eri yhteyksissä työyhteisön sisällä tai työyhteisöjen välillä. Menetelmien on lisäksi katsottu olevan kontekstisidonnaisia siten, että ne voivat toteutua muuntuvina ja joustavina kunkin tilanteen erityispiirteiden mukaisesti. (Satka 2002; Karvinen-Niinikoski ym. 2005, 79.) Pinnallisesti ja jäykästi sovelletut menetelmät voivat haitata työskentelyä ja olla jopa vahingollisia asiakaille (Bergmark & Lundström 2006, 172; Eskola 2003, 108–109, 124).

Sosiaalityön menetelmiä voidaan nimetä ja tunnistaa eri tavoin (ks. esim. Healy 2021; Payne 2020). Keskeisinä sosiaalityön menetelminä voidaan pitää muun muassa seuraavia:

- Psykososiaalinen ja suhdeperustainen työskentely
- Palveluohjaus
- Verkostotyö
- Etsivä työ
- Sosiaalinen kuntoutus
- Yhteisötyö.

Työtaidot ovat ammatillisen osaamisen perusta

Sosiaalityön tekemiseen liitetään usein sellaisia sanoja kuin reflektiivisyys, taitavuus, tunnetyö, luottamus, ymmärtäminen, eettisyys ja arvot (mm. Raunio 1999, 251–263; Trevithick 2000; Rostila 1997, 39–41). Erik Blennberger (2006, 227–229) on todennut sosiaalityön olevan eettinen projekti. Hänen mukaansa asiakkaan kohtaamisen etiikkaan kuuluvat kunnioitus, ystävällisyys, luottamus, tasa-arvoisuus, empaattinen huomaavaisuus, empaattinen myötätunto, tuki ja kannustus, lohtu, huumori ja keveys sekä myös konfrontaatio ja kritiikki. Tämänkaltaisissa sosiaalityön ulottuvuuksissa on kyse työtaidoista. Työtaidot ovat ammatillisen toiminnan läpäiseviä perusjuonteita. Ne rakentuvat sosiaalityön opintojen ja ammatillisen kokemuksen myötä, mutta osin niissä on kyse myös sosiaalityöntekijän persoonallisuuden piirteistä ja henkilökohtaisesta lahjakkuudesta. Vahvimmillaan työtaidot todentuvat korostetun tiedostavana ammatillisena ajatteluna, jopa tiedontuotantona.

Työtaitoja voidaan erotella esimerkiksi seuraavalla tavalla:

- Tunnettyö: asiakkaan tunteiden tunnistaminen ja niihin reagoiminen ammatillisella tavalla (Rostila 1997, 39–40).
- Reflektiivinen työskentely: oman toiminnan perusteiden tietoinen ja itsekriittisesti kyseenalaistava pohdinta (Karvinen 1993b, 28–29).
- Tutkiva työote: sosiaalityöntekijän tutkiva, analysoiva ja kysyvä suhde omaan työkäytäntönsä (Pohjola 1993, 258–260) ja työympäristöönsä.
- Arvioiva työote: jatkuva ja käytännönläheinen asiakkaan tilanteen ja oman työn seuranta sekä työn vaikutusten paikantaminen ja tunnistaminen (ks. Heinonen 2007, 44–46).
- Yhteisöllinen taitavuus: sosiaalityöntekijän henkilökohtainen kyvykkyys, joka mahdollistaa ammattilaisten yhteisen pohdinnan ja tiedonmuodostuksen.

Työvälineet tukevat tavoitteiden saavuttamista

Sosiaalityön työvälineet ovat konkreettisia apukeinoja, sosiaalityön tekemistä tukevia menettelytapoja, muiden toimialojen palveluja (kuten TE-palvelut) ja teknistä taitamista. Työvälineillä vahvistetaan tavoitesuuntautuneen työtöteen edellytyksiä. Ne saavat sosiaalityöllisen luonteensa sosiaalityöntekijän toiminnan ja valintojen seurauksena siitä yhteydestä, jossa niitä sovelletaan.

Työvälineet voivat rakentaa työprosessin kehikkoa: muiden toimialojen palvelut tukevat sosiaalityön prosessin tavoitteita, mallinnetut lomakkeet koostavat yhdessä sovitun asiakkuuden kontaktipintoja ja dokumentointikäytäntöjä ja erityyppiset välineet ja menettelytavat tukevat menetelmien hyödyntämistä tai interventioita.

Sosiaalityön työvälineinä voidaan ymmärtää esimerkiksi seuraavat:

- Täydentävä ja ehkäisevä toimeentulotuki (esimerkiksi bussilippu asiakkaalle)
- Taloudellinen tuki sosiaalisten toimintojen mahdollistamiseksi (esimerkiksi retket)
- Työskentelytekniikat (esimerkiksi asiakkaille annettavat kotitehtävät, pelilliset keinot)
- Lomakkeet tai tietokonenäytöt (esimerkiksi arviointi, suunnitelma, itsearviointi)
- Muiden toimialojen palvelut, joiden tuella sosiaalityö pyrkii omiin tavoitteisiinsa (esimerkiksi tukityöllistäminen ja työkokeilu).

Sosiaalityön menetelmien määritelmässä on yleensä painotettu järjestelmällisyyttä, tavoitteellisuutta ja suunnitelmallisuutta.

Työprosessi sitoo sosiaalityön teot yhteen kokonaisuudeksi

Ilmari Rostila (2001, 8, 35) on tarkastellut sosiaalityötä tavoitteellisena ongelmanratkaisutyönä ja todennut sen edellyttävän tavoitelähtöistä systemaattisuutta, jossa työ ankuroidaan yhdessä asiakkaan kanssa sovittuun työn tavoitteeseen. Sosiaalityön prosessi koostuu sosiaalityön erilaisten tekojen rykelmistä, jotka prosessi liittää yhteen, yhdeksi aktiviteetiksi. Prosessi antaa yksittäisille teoille tarkoituksen sosiaalityön prosessin kokonaisuudessa. (Payne 2005b, 28–29.)

Sosiaalityön prosessi kuvataan usein eri vaiheiden kautta etenevänä työskentelynä. Vaihteisuus antaa vaikutelman toiminnasta, joka kulkee lineaarisesti ja tavoitesuuntautuneesti eteenpäin. Neil Thompsonin (2002, 293–294) näkemyksen mukaan prosessin vaiheet kuitenkin toimivat lähinnä joustavana kehikkona, joka voi selkiyttää ja keskittää työskentelyä. Sosiaalityö itsessään toteutuu hänen mukaansa iteratiivisena prosessina, jolloin työskentelyssä voidaan palata taaksepäin aikaisempiin vaiheisiin ja toistaa niitä tarpeen mukaan.

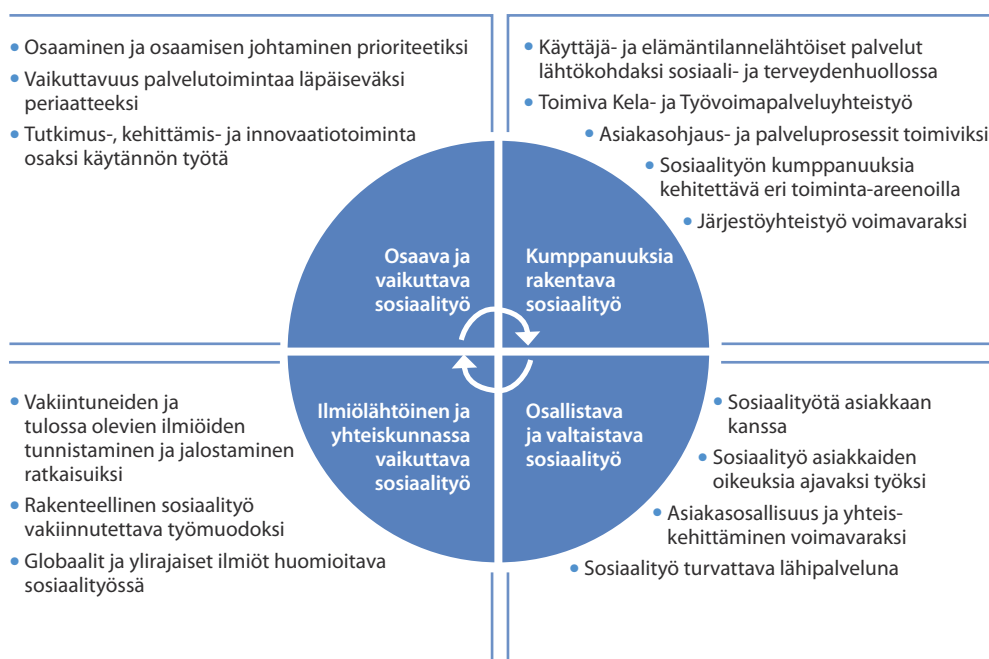

3

Osallistava ja toimintakykyä edistävä sosiaalityö

Menetelmällisen uudistamisen suuntaviivat

Perinteisesti on ajateltu, että sosiaalityö on yksilöitä muutokseen tukevaa, ylläpitävää tai rakenteita ja toimintakäytäntöjä muuttavaa. Sosiaalityön tulevaisuusselvityksessä (Karjalainen ym. 2019, 26) sosiaalityön uudistamisen tarpeet kohdistuivat 1) osaamisen kehittämiseen ja vaikuttavuuteen, 2) kumppanuuksiin ja monialaisiin palveluihin, 3) osallistavaan ja vaikuttavaan sosiaalityöhön sekä 4) ilmiölähtöiseen ja yhteiskunnassa vaikuttavaan sosiaalityöhön. Laajan aineiston ja kuulemisten perustella voi tehdä johtopäätöksen, että aikuissosiaalityön menetelmällisyys on vahvasti muutoksessa. Tiivistäen ilmaistuna lähtökohtana on osaamisen kehittäminen niin, että voidaan toimia suunnitelmallisesti ja vaikuttavasti, mutta samalla elämäntilanelähtöisesti monialaisia palveluja hyödyntäen. Osallistavan sosiaalityön periaatteiden mukaisesti sosiaalityö on työtä asiakkaiden kanssa, jossa voidaan hyödyntää kokemusasiantuntijuutta ja yhteiskehittämistä. Sosiaalityö ohjautuu yhä enemmän ilmiölähtöisesti ja toimii yhteiskunnassa vaikuttavana asiantuntijana.

Kuvio 3. Sosiaalityön tulevaisuuden tiekartan teemat (Karjalainen ym. 2019, 26).

Osallistavan sosiaalityön menetelmien aloituswebinaarin työpajoissa työstettiin pilotissa kehitettäviä ja käyttöön otettavia työmuotoja sekä niiden sisältämiä menetelmällisiä piirteitä. Lisäksi pohdittiin, miksi työmuotoa tulee vahvistaa ja mitä työn toimintaympäristössä tulee muuttaa, jotta työmuoto voidaan ottaa käyttöön. Tuotoksissa näkyvät sosiaalityön sisällöllisen uudistamisen suuntaviivat, samoin kuin uudentyypisen menetelmällisyyden tarve ja perustelut.

Tehostettu yksilötyö monialaista tukea tarvitsevien parissa

Entistä useampi sosiaalityön asiakas on monialaisen tuen tarpeessa, jolloin palvelujen tavoitettavuus ja saatavuus korostuvat. Tehostetun yksilötyön ominaispiirteitä ovat tiiviit tapaamiset sekä intensiivinen ja oikea-aikainen tuki. Työ perustuu luottamukselliseen vuorovaikutussuhteeseen, jossa kannatellaan asiakasta tilanteissa, kun asiat eivät etene toivotulla tavalla tai jos tulee takapakkeja. Voimavaroja tunnistamalla ja hyödyntämällä sekä motivoinnin avulla pyritään kohti yhdessä asetettuja tavoitteita. Psykososiaalisen tuen lisäksi voidaan tukea yleisemmin elämän- ja arjenhallinnan asioissa ohjauksen ja neuvonnan keinoin. Asiakkaan oman verkoston selkeyttäminen luo tuttuutta ja luottamusta kuntoutumisen prosessiin. Monialaista ja verkostomaista työtä ohjaavat yhteiset palvelusuunnitelmat, ja työ edellyttää palvelupolkujen ja -kokonaisuuksien tuntemusta.

Tehostettuun yksilötyöhön sisältyy jalkautuminen asiakkaan arkeen tai tarvittaessa tueksi eri palveluihin kasvokkain, etsien tai ”diginä”. Esimerkiksi kotikäynneistä terveydenhoitajan tai erikoissairaanhoidon kanssa sekä päihde- ja mielenterveyden kotiin vietävistä palveluista on saatu hyviä kokemuksia. Tehostettu sosiaalityö sisältää myös ”asianajotyön” (advocacy) piirteitä, jolloin varmistetaan, että asiakas saa tarvitsemansa avun (ks. myös Payne 2020). Tällä on merkitystä työn vaikuttavuuteen, asiakaskokemukseen sekä myös työntekijän toimijuuden ja jaksamisen vahvistumiselle.

Tehostetun yksilötyön edellytyksenä on luopuminen sektorikohtaisesta reagoinnista ja poisohjaamisen kulttuurista. Yhtenä ratkaisuna on palvelujen tuottaminen saman katon alta, mikä digipalvelujen ja sote-keskusten tapauksessa voi merkitä muutakin kuin fyysistä rakennusta. Ratkaisevaa on myös johtamiskulttuurin muutos, mikä mahdollistaa aidosti jalkatuvan ja toimistojen ulkopuolella tehtävän työn. Asiakastyötä tekevien ja asiakkaiden yhteisellä kehittämistyöllä tulee olla tarkoituksenmukaiset toimintamahdollisuudet. Organisaation tulee lisäksi sietää sekä ”vanhaa” että ”uutta” työtapaa, kunnes kokonaisvaltainen työorientaation muutos on mahdollista. Kun kyse on yksilötyöstä, tulee muodostaa eri toimijoiden kesken yhteinen käsitys omatyöntekijöiden tehtävistä, vastuista ja vallasta. Tiivistetysti uuden tehostetun yksilötyön muotoutumiseksi tarvitaan asennetta ja poisoppimista tiukoista asiakkuuden kriteereistä.

Asumissosiaalinen työ ja taloussosiaalityö

Asumissosiaalinen työ ja taloussosiaalityö sisältävät yksilötyön sekä rakenteellisen työn elementtejä. Molemmissa on usein kyse asumisen turvaamisesta, ja niihin voi sisältyä tukea asumisen taitoihin sekä psykososiaalista ja kannattelevaa työtä. Suomessa on omakuttu vahvasti asunto ensin -periaate, jossa asunnon järjestämisen jälkeen ryhdytään hoitamaan muita asukkaan asioita kuntoon. Maahanmuuttajat tarvitsevat erityyppistä ja usein tiivistä tukea jo kulttuurisista eroista johtuen. Voi olla tarve selvittää eroa normaalien ja hämärävuokramarkkinoiden välillä tai mitä tarkoittaa vuokranmaksu, omavastuu, miten asutaan ja miten kyetään toimimaan suunnitelmallisesti asumisessa.

Taloussosiaalityössä on kyse myös velka-asoiden selvittämisestä ja talouden hallinnan parantamisesta riippumatta siitä, onko asuminen vaarantunut vai ei. Taloussosiaalityötä on kehitetty vahvasti perustoimeentulotuen siirron myötä, ja oleellista siinä on taloudenhallinnan kytkeminen osaksi sosiaalityön menetelmällisyyttä (ks. myös Zechner ym. 2019). Asiakkaan taloudellisen toimintakykyisyyden kautta tuetaan laajemminkin osallisuutta.

Asunnottomuuden uhatessa tai toteutuessa selvitetään syyt tilanteeseen: onko kyse vain rästiin jääneistä maksuista vai esimerkiksi osallisuuden, toimijuuden tai psyykkisen tuen tarpeesta. Erilaisia työvälineitä ja tukimateriaaleja talousohjaukseen on olemassa esimerkiksi Takuusäätiöllä ja Martoilla. Asuntojen saatavuusongelmat ja asumisen hinta ovat suurempien paikkakuntien ongelmia, mihin liittyvät Kelan hyväksymien kohtuullisten asumiskustannusten rajat. Asiakkaiden luottotiedot eivät ole välttämättä kunnossa, ja uusia asiakkuusryhmiä syntyy. Asumiseen ja ihmisten taloudenhallintaan liittyvät ilmiöt ovat muutoksessa, mikä asettaa vaatimuksia työntekijöiden osaamiselle ja työkuulttuurin muutokselle. Hyvin tehty asumissosiaalinen työ ratkoo monia elämänhallinnan ja psykososiaalisen tuen tarpeita ollen kustannusvaikuttavaa.

Etsivä ja jalkautuva sosiaalityö

Etsivän ja jalkautuvan sosiaalityön toimintaympäristöjä ovat esimerkiksi yhteistyökumppanien tilat, olemassa olevat kohtaamispaikat, kadut, ostarit ja torit. Työssä pyritään vahvistamaan luottamusta omaan toimijuuteen, läheisiin ja palveluihin sekä yhteiskuntaan kiinnittymistä. Työntekijä liikkuu korvat ja silmät auki, myös intuitio on työväline. Työssä puretaan tietoisesti viranomaisrooleja tasavertaisemmän kohtaamisen mahdollistamiseksi. Rinnalla kulkemisen myötä muutostyön edellytykset kohenevat. Asiakkaiden elinympäristö antaa realistisen kuvan arjesta ja elämäntilanteista, millä on merkitystä tiedon keräämisen ja esimerkiksi sosiaalisen raportoinnin näkökulmista. Matalan kynnyksen palvelut voivat olla sosiaalista ohjausta ja neuvontaa antavia ”tupsahduspaikkoja”. Asiakkaat voivat toimia oppaana etsivää työtä tekeville, ja kertoa merkityksellisistä tiloista ja kohtaamispaikoista. Etsivässä työssä voidaan toteuttaa soveltaen sosiaalityön yleistä mallia: kohtaaminen, luottamuksen rakentaminen, tarpeiden tunnistaminen, neuvonta ja ohjaus tarvittaessa muihin palveluihin.

Työmuodon vahvuus on heikkojen signaalien tunnistamisessa ja näkyväksi tekemisessä, millä on merkitystä paitsi yksilöiden tukemisessa, myös huono-osaisuuteen liittyvien ilmiöiden hahmottamisessa. Koronaepidemia on kannustanut sosiaalityöntekijöitä pohtimaan uudenlaisia kohtaamisen paikkoja (esim. luontoympäristöt), jolloin jalkautumista on tapahtunut ikään kuin huomaamatta. Matalan kynnyksen palvelut voivat toimia ”sisäänheittona palveluihin”, mutta tärkeintä on auttaminen akuuteissa tilanteissa. Asiakkaan tulee saada tarvitsemansa palvelu tai relevantti ohjaus siinä toimipisteessä tai palvelussa, mihin hän ensimmäisenä hakeutuu.

Etsivää ja jalkautuvaa työtä voidaan lisätä esimerkiksi osoittamalla työaikaan toimiston ulkopuolella tapahtuvaan työskentelyyn. Työskentely asiakkaan omilla toiminta-areenoilla voi tuntua aluksi vieraalta, mutta ammatillisuus on kuitenkin tärkeää säilyttää. Yhteisen kielen löytämien vaatii avointa mieltä ja nöyryyttä. Eräänä ehdotuksena tuotiin esille ”etsivän aikuistyön nimike” (vrt. etsivä nuorisotyö). Etsivä ja jalkautuva sosiaalityö tarvitsee vaikuttavuuden mittarit samoin perustein kuin perinteisempi työ. Erityisen tärkeää on tehdä tämä kehittämistyö yhdessä asiakkaiden kanssa. Toisin päin ajateltuna tiedon keruu ihmisten elinoloista, päätösten seurauksista ja palveluiden toimivuudesta edellyttää myös etsivää ja jalkautuvaa sosiaalityötä.

Osallisuus ja sosiaalinen kuntoutus

Osallisuutta tukevassa työssä ja sosiaalisessa kuntoutuksessa yksilöllinen tuki yhdistyy toiminnallisuuteen ja monialaiseen kuntoutusjärjestelmään. Sosiaalityöntekijän vastuu osallisuuden vahvistamisessa työskentelyn aikana ja päätöksenteossa lisää työskentelyn tavoitteenmukaisuutta. Palvelutarpeen arvioissa ja sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden asettamisessa osallisten motivaatio ja toimijuuden tukeminen ovat lähtökohtia. Toimintamuotojen ja työprosessien kehittämisessä voidaan käyttää asiakasraateja ja vertaisasiantuntijuutta.

Vaikka sosiaalinen kuntoutus on lakisääteistä, on toimintamuodoissa vielä paljon kehitettävää. Huomiota tulee kiinnittää sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen konkretisoimiseen, tavoitettavuuteen ja palveluvaihtoehtojen monipuolisuuteen. Myös tavoitteenasettelussa ja ongelmakohtien esiin tuomisessa on selvitettävää. Palvelujen järjestämisessä tulee huomioida myös se, että asiakkaiden toimintakyky ei usein riitä TE-palvelujen vaatimiin velvoitteisiin. Asenteiden muutos osatyökykyisiä kohtaan ja näkökulman vaihtaminen oireista elämään on ensimmäinen askel. Tässä etuuskien ja palvelujen yhteensovittaminen voi tarkoittaa palkkion tai palkan maksamista tukien lisäksi osallisen suoritusten mukaan. Sosiaalisen kuntoutuksen kehittämismallineita ovat esimerkiksi viestintä, tiedotus, jalkautuminen, sosiaalinen raportointi, käytäntötutkimus, yhteiskehittäminen, kokeilevat lähestymistavat, palveluasenteen kehittäminen sekä käsitteiden sisällöllinen määrittely. Tutkimus- ja tietoperustaa sekä hyviä käytäntöjä on olemassa runsaasti, mutta niiden analysoimiseksi ja saattamiseksi politiikkasuosituksiksi tarvitaan kokoavia meta-analyseja.

Sosiaalityöntekijän vastuu osallisuuden vahvistamisessa työskentelyn aikana ja päätöksenteossa lisää työskentelyn tavoitteenmukaisuutta.

Työorientaatiot osaamisen perustana

Kuten edellä luvussa 2. todettiin, työorientaatiot ovat sosiaalityötä jäsentäviä lähestymistapoja, jotka ohjaavat sosiaalityön tekemistä. Sosiaalityö on nähtävä yksittäisiä menetelmiä laajempina osaamisen alueina. Sosiaalityön tarkasteleminen työorientaatioina tarjoaa lähtökohdan myös työntekijän osaamisen ja toimijuuden edelleen kehittymiselle. Ne muodostavat sosiaalityön osaamisperustan ja mahdollistavat keskittymisen mielekkäisiin ja riittävän laajoihin kokonaisuuksiin. Toisaalta näin varmistetaan vaativampien tilanteiden erikoistunut osaaminen. (Karjalainen ym. 2019, 34–36.)

Taustalla on ajatus, että kapea-alainen yksittäisten menetelmien taidokaskaan hallinta ei ole riittävää, vaan tavoiteltuja vaikutuksia voidaan saavuttaa erilaisia menetelmiä ja monialaista osaamista yhdistellen. Osa ammattitaitoa on kehittämisvalmius, jotta monimutkaisiin haasteisiin ja muutoksiin voidaan vastata. Esimerkiksi Jan Fook esittelee (2012) erilaisia näkökulmia sosiaalityön kriittiseen menetelmällisyyteen, jossa menetelmien käytön erilaiset taustavaikuttimet tuodaan näkyviin ja niitä tarkastellaan kriittisesti.

Sosiaalityön perusmenetelmiä ei tule kuitenkaan hylätä esimerkiksi vanhentuneina, vaan työorientaatioiden kehittäminen rakentuu niiden varaan. Työorientaatiot jäsentävät niin sanotun yleissosiaalityön perustalta aikaan, ilmiöihin ja olosuhteisiin (ml. palvelujärjestelmä) soveltuvaa menetelmällisyyttä.

Osallistavan ja työkykyä edistävän sosiaalityön alueelliset pilotit voidaan nähdä metaforana, jossa menetelmällisyys ”liukuu” parhaaseen käytettävissä olevaan tietoon pohjautuen vanhasta kohti uutta. Uudistuvaa menetelmällisyyttä tuotetaan paikallisesti, mutta se edellyttää lopulta yleisempää geneeristä mallintamista. Se vaatii tuekseen sosiaalityön roolin ja mahdollisuuksien arviointia suhteessa monialaisiin palveluihin sekä työn tietoperustan ja vaikuttavuuden hallintaa.

4

Sosiaalityö monialaisissa palveluissa

Sosiaalityötä tehdään usein verkostomaisesti, yhdessä eri toimijoiden kanssa. Monialainen yhteistyö vahvistaa asiakaslähtöisen työn edellytyksiä erityisesti silloin, kun asiakkaan elämäntilanne on vaikea tai vaikuttaa monimutkaiselta.

Monialaisesti palveluja tarvitsevan asiakkaan tunnistaminen

Monialaisesti tai paljon palveluja tarvitsevat asiakkaat tunnistetaan ensisijaisesti heti asiakkuuden alkaessa, kun palvelujen tai hoidon tarvetta arvioidaan. Tunnistaminen voi tapahtua myös silloin, kun asiakas jo on palvelujen piirissä, esimerkiksi palvelutarpeen arviointia tai suunnitelmaa päivitettäessä tai muutoin palvelujen yhteydessä. (Hietapakka ym. 2019.)

Monialaisesti palveluja tarvitsevien tunnistamisessa voidaan hyödyntää erilaisia mittareita ja työvälineitä. Vuonna 2019 THL:n tekemän kartoituksen mukaan tunnistamisen mittareita ja työvälineitä on useita, mutta niiden systemaattinen hyödyntäminen ei ole yleistä. Kyselyyn vastanneiden mukaan ne voivat kuitenkin tehdä asiakkaalle näkyväksi hänen elämäntilanteensa vahvuuksia ja haasteita sekä antaa välittömän henkilökohtaisen palautteen tavoitteiden asettamista varten. (Hietapakka ym. 2019.)

Taulukko 2. Esimerkkejä mittareista ja työvälineistä, joita voidaan käyttää monialaisten palvelutarpeiden tunnistamisessa (ks. Hietapakka ym. 2019).

Mittari tai työväline	Asiakasryhmä, jolle soveltuu	Kuvaus
Kompassi	Työikäiset	Seitsemän elämänaalueen arviointi (työllisyys, terveys, psyykinen hyvinvointi ja toimintakyky, arjen sujuvuus, talous, osallisuus ja sosiaalinen tilanne sekä osaaminen) https://support.graphinglife.io/mika-menetelma
Kykyviisari	Työikäiset	Työ- ja toimintakyvyn arviointimenetelmä https://sivusto.kykyviisari.fi/
IMBA ja Melba	Työikäiset	Melba: työn edellyttämien psykososiaalisten vaativustekijöiden (esim. kognitiiviset, sosiaaliset ja työtapaan liittyvät taidot) arviointi. IMBA: työn edellyttämien fyysisten vaativustekijöiden, ympäristön olosuhteiden ja työturvallisuustekijöiden arviointi https://vamlas.fi/imba-ja-melba/
Sovari	Nuoret	Itsearviointiin pohjautuva anonymi nettikysely, koostuu sosiaalisen vahvistumisen viidestä osa-alueesta, joita ovat: itsetuntemus, sosiaaliset taidot, arjen hallinta, opiskelu- ja työelämävalmiudet sekä elämänhallinta ja tavoitteellisuus https://www.intory.fi/kehittaminen/laadullinen-mittaristo/
3X10D Elämäntilanne-mittari	Koululaiset, vanhemmat, nuoret ja nuoret aikuiset	Itsearviointiin perustuva elämäntilanteen kokonaisarviointi. Itsearvio sisältää 10 kysymystä, joissa vastaaja arvioi kymmentä eri aihepiiriä (esim. perhe, asuminen, raha-asiat). Vastauksia voidaan käsitellä asiakastilanteessa ja laatia vastausten pohjalta hyvinvointisuunnitelma. https://www.diak.fi/kumppanille-ja-kehittajalle/kehittamistyokalut/3x10d/#eea9c0f3
OnnenApila	Nuoret	Nuori arvioi värittämällä kahdeksaa apilanlehden muotoon koottua elämänosa-aluetta (psyykinen & fyysinen hyvinvointi, halu opiskella & halu työllistyä, arjen sujuminen & sosiaaliset suhteet ja riippuvuuksien hallinta & luottamus tulevaisuuteen) https://drive.google.com/file/d/15rc_7SDntKBkQq9k_W1EkkfkERPTSKdy/view

Tunnistamisessa voidaan hyödyntää myös erilaisia toimintamalleja, kuten moniammatillisia tiimejä, sovittuja konsultointikäytäntöjä tai työparitoimintaa. Esimerkiksi [Monialaisen yhteistyön ABC](#) -mallissa palvelujen tarvetta arvioidaan yhdessä asiakkaan kanssa ja muodostetaan yhteinen tilannekuva eri ammattilaisten kanssa. Joissakin toimintamalleissa nimetyt ammattilaiset vastaavat asiakkaiden ohjauksesta ja palvelujen yhteensovittamisesta sen jälkeen, kun asiakas on tiettyjen kriteerien perusteella tunnistettu (esimerkiksi [Siun soten yhteisasiakkuus](#)). (Hietapakka ym. 2019.)

Monialaisesti palveluja tarvitsevien tunnistaminen voi ulottua lisäksi palvelujärjestelmän ulkopuolella oleviin henkilöihin, joiden tuen tarvetta ei ole havaittu tai jotka syystä tai toisesta eivät ole päässeet palvelujen piiriin. Sosiaalityöhön heistä saadaan tietoa esimerkiksi läheisten tai naapureiden yhteydenottojen kautta. Lisäksi sosiaalihuoltolain (1301/2014) velvoittaa eri viranomaisia ottamaan yhteyttä sosiaalihuoltoon tai ohjaamaan henkilö hakemaan sosiaalipalveluja, mikäli tämän sosiaalihuollon tarve on ilmeinen. Sosiaalihuollossa tunnistamisen tukena voidaan hyödyntää myös menetelmällisiä keinoja, kuten etsivää lähtöä ja jalkautuvaa sosiaalityötä, sekä matalan kynnyksen palveluja, kuten päiväkeskukset ja asuinalueen yhteisiä olohuoneita. Lisäksi esimerkiksi järjestö- ja diakoniatyöyhteistyön kautta voidaan löytää tuen tarpeessa olevia henkilöitä. (Hietapakka ym. 2019.)

Monialaisesti palveluja tarvitsevat hyötyvät yhteen sovitetuista palveluista

Palvelukokonaisuudet ja palveluketjut rakentavat perustan palvelujen yhteensovittamiselle ja monialaiselle, asiakaslähtöiselle työskentelylle. Ne tarjoavat väyliä ja ratkaisuja koota yksittäisen asiakkaan palvelutarpeita vastaava ja yksilöllisesti toteutettava palvelupolku (ks. esim. Niemelä & Kivipelto 2019). Jotta palvelut voidaan sovittaa yhteen asiakkaiden palvelutarpeita vastaavalla tavalla, tarvitaan segmentointia eli asiakkuuksien ryhmittelyä samankaltaisten palvelutarpeiden perusteella.

Taulukko 3. Palvelujen yhteensovittamisen keskeisiä käsitteitä (Sanasto 2020; Koivisto ym. 2020).

PALVELUKOKONAISUUS	on asiakkaan palvelutarpeeseen tai asiakasryhmän tarpeisiin perustuva, useista palveluista koostuva kokonaisuus, jonka järjestämiseen, tuottamiseen tai toteuttamiseen voi osallistua yksi tai useampi toimija.
PALVELUKETJU	on tietylle asiakasryhmälle tarkoitettujen perättäin tai osin yhtäaikaaisesti toteutuvien palvelujen muodostama palvelukokonaisuus.
PALVELUPOLKU	on asiakkaan palvelutarpeeseen perustuva suunnitelmallinen, yksilöllisesti toteutettava ja vaiheittain etenevä kokonaisuus, joka koostuu useista eri palveluista tai palveluprosesseista. Palvelukokonaisuus ja -ketju voivat olla suunnattuja jollekin tietylle asiakasryhmälle, kuten iäkkäille henkilöille, kun taas palvelupolku on suunniteltu ja toteutettu tietylle asiakkaalle.
SEGMENTOINTI	tarkoittaa väestön, asiakkuuksien ja palvelujen ryhmittelyä valittujen kriteerien ja palvelutarpeiden perusteella (kuten ikä tai elämäntilanne).

Asiakkuuksien segmentointi perustuu valittuihin kriteereihin. Osa käytettävistä kriteereistä ei muutu ajan tai sosiaalisen ympäristön myötä. Muun muassa ikäjaottelua sekä palvelujen ja tuen tarpeen määrän vaihtelua voidaan pitää muuttumattomina kriteereinä. Niiden perusteella muodostettavat segmentit ovat pysyviä ja hyvin samankaltaisia eri puolilla Suomea (esimerkiksi elämänkaaren mukaiset segmentit ja palvelutarpeet). (Liukko ym. 2018.)

Segmentointia voidaan tehdä myös sellaisten kriteerien perusteella, jotka ovat usein paikallisia ja tilapäisiä ja jotka liittyvät johonkin sosiaaliseen ilmiöön (esimerkiksi kriisiytynyt nuorten yksinäisyys). Tämänkaltaisista ilmiölähtöisistä segmenteistä voidaan puhua muuntuvina segmentteinä. Jos palveluja kohdennetaan vaikuttavalla tavalla, voivat ilmiöön liittyvät palvelutarpeet kadota tai muuttua muotoaan, jolloin myös segmentoinnin kriteerit katoavat tai muuttuvat. (Liukko ym. 2018.)

Taulukko 4. Pysyvät ja muuntuvat segmentit palvelujärjestelmässä (Liukko ym. 2018).

Pysyvät segmentit	Muuntuvat segmentit
1. Pysyvät segmentit luovat palvelujärjestelmän perustan.	1. Muuntuvat segmentit ovat ilmiölähtöisiä ja usein paikallisia.
2. Ne ovat luonteeltaan muuttumattomia (kuten ikäryhmät).	2. Ne ovat muuntuvia, sillä palveluja järjestämällä niihin on mahdollista vaikuttaa.
3. Ne perustuvat kattavaan tietoon väestöstä sekä palvelujen käyttämisen tavoista ja määristä.	3. Ne perustuvat ilmiölähtöiseen ja kokemusperäiseen tietoon.
4. Niiden mukainen palvelujärjestelmän kehikko voi olla kansallisesti samankaltainen, vaikka toteutuksessa olisikin alueellista vaihtelua.	4. Ne muotoutuvat asuinalueen sosiaalisten ilmiöiden tai sairastavuuden pohjalta ja jäsentyvät pysyvien segmenttien sisään.

Segmentit jäsentyvät usein kerroksittain, koska niissä sekä yleistetään väestötasoisesti että kiinnitetään huomiota sosiaalisiin ilmiöihin, pieniin asiakasryhmiin ja jopa yksittäisiin tilanteisiin. Organisaatio voi esimerkiksi asettaa yleiseksi segmentoinnin kriteeriksi elämänvaiheen (lapsiperheet, työikäiset, ikäihmiset). Näin rakentuvat segmentit ovat puolestaan jaettavissa alasegmentteihin esimerkiksi sen mukaan, kuinka paljon asiakas tarvitsee tukea asioidessaan tai kuinka monialaisesti hän tarvitsee palveluja. Näiden segmenttien sisällä voi olla tunnistettavissa yhä pienempiä segmenttejä joidenkin erityispiirteiden tai paikallisten ilmiöiden perusteella (esimerkiksi asunnottomuus tai lähisuhdeväkivalta). Lopulta voidaan vielä paikantaa harvinaisia asiakkuuksia, joiden palvelutarpeisiin palvelujärjestelmän tulee myös kyetä vastaamaan (esimerkiksi jotkin sairaudet tai vammat sosiaalisine seurannaisvaikutuksineen). Osa asiakkuuksista ei luontevasti asetu osaksi yleisiä segmenttejä, joten segmenttien ja palvelujen yhdyspintojen tulee olla avoimia ja joustavia.

Kuvio 4. Esimerkki segmentoinnin kerrosteisuudesta.

Segmentointi mahdollistaa palvelukokonaisuuksien ja palveluketjujen asiakaslähtöisen määrittelyn. Palvelukokonaisuudet ja palveluketjut, niille asetettavat tavoitteet ja niiden sisältämät palvelut määritellään kuhunkin asiakkuussegmenttiin kuuluvien palvelutarpeiden perusteella. Lisäksi sovitaan yhdessä palvelujen yhteensovittamisen pelisäännöistä ja toimintamalleista. Muuntuville sekä pienemmille asiakkuussegmenteille tai erityisryhmille määritellään erilliset palvelukokonaisuudet ja -ketjut, jotka täsmentävät ja jäsentävät palveluja niiden omista erityisistä näkökulmista. (Koivisto ym. 2020.)

5

Sosiaalityön tietoperusta ja vaikuttavuus

Sosiaalityössä on tärkeää, että toiminta on tietoista ja pohjautuu tietoisesti tehtyihin valintoihin. Lisäksi sosiaalityön ammattilainen ymmärtää, että kaikki arkipäivän valinnat ja toiminta johtavat tiettyihin vaikutuksiin. Työn tietoperustaa voi rakentaa tietoisempaan suuntaan niin, että tunnistaa oman työnsä vaikutuksia niin yksilö-, yhteisö- kuin yhteiskunnan tasolla. Sosiaalityöllä on aina vaikutuksia – hyviä, huonoja tai neutraaleja. Tästä käytetään toisinaan sanontaa ”henkilökohtainen on poliittista”. Sosiaalityön poliittisen luonteen kieltäminen ei vähennä sen poliittista painolastia. Tietoperustaa, ideologiaa ja eettisiä perusteita on pohdittava jatkuvasti muuttuvassa todellisuudessa. Vaikuttavuuden arviointi on yksi tapa tehdä sosiaalityön vaikutuksia ja vaikuttavuutta näkyväksi. (Ks. esim. Kivipelto 2016; Fook 2012)

Vaikuttavuuden arviointi on tärkeää myös sen vuoksi, että se auttaa tuomaan päivänvaloon asioita, joilla tiedämme olevan merkitystä asiakkaiden kannalta, mutta emme ole niitä mahdollisesti päässeet koskaan todistamaan. Vaikuttavuuden arvioinnin avulla saamme sosiaalityötä, sen tavoitteita ja menetelmiä esiin myös muille toimijoille, kuten asiakkaille, työyhteisölle ja yhteistyökumppaneille. Vaikuttavuuden arviointi auttaa paikantamaan myös erilaisia väliin tulevia tekijöitä, joilla on merkitystä sosiaalityön tavoitteiden saavuttamisessa. Näin sosiaalityön ammattilainen ja työntekijä voivat olla yhdessä tuottamassa työlle toimivaa tietoperustaa, ”käytäntöteoriaa” tai ”ohjelmateoriaa”.

Sosiaalityöllä on aina vaikutuksia – hyviä, huonoja tai neutraaleja.

Vaikuttavuuskäsityksen muutoksia

Marketta Rajavaaran (2007) väitöskirjan mukaan vaikuttavuus on ollut hallinnollisessa keskustelussa ja vaatimuksena jo pitkälti 1980-luvulta lähtien. Tuolloin vaikuttavuudella tarkoitettiin vain hieman eri asioita kuin nykypäivänä. Sillä saatettiin tarkoittaa esimerkiksi tulostavoitteiden saavuttamista tai hallinnollisesti hyvin suoritettuja prosesseja.

Hyvinvointiin liittyvien vaikutusten arviointi on tullut sosiaalipalveluihin voimallisesti vasta 2000-luvulla. Vaikuttavuudella viitattiin arvioituun tietoon, arviointitutkimukseen tai ylipäänsä tutkitun tiedon tuottamiseen. Kysyttiin, voiko sosiaalityön vaikuttavuutta mitata ja jos voi, niin miten? Suomessa erityisesti Stakesin FinSoc-ryhmä edisti arvioinnin ja vaikuttavuuden käsitteiden, metodien ja toimintatapojen tutkimusta ja kehittämistä. Käyttöön saatiin mm. Bikva-menetelmä (Krogstrup 2004), tapauskohtainen arviointi (Rostila & Mäntysaari 1997), valtaistava arviointi (Fetterman 2001) ja realistinen arviointi (Pawson & Tilley 1997), jotka ovat laajasti käytössä vielä tänään.

2010-luvulle tultaessa keskustelu sosiaali- ja terveydenhuollon vaikuttavuudesta lisääntyi edelleen. Toimijoita harmitti, koska sosiaalityöhön mittareita ei ollut. Kokemusta ja koulutusta vaikuttavuuden arvioinnista kaivattiin. 2000-luvun alkupuolella Helsingin sosiaalivirastossa oli ensimmäisiä kokeiluja vaikuttavuustiedon kokoamisesta Efficasiakastietojärjestelmän avulla. Kokeilu koettiin hyödylliseksi, mutta työlääksi. Myös muita pienimuotoisempia arviointikokeiluja käynnistettiin.

2010-luvulla vaikuttavuus tuli mukaan myös poliittiseen keskusteluun. Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelmassa (2010) vaikuttavuus tuli esille kaikissa sosiaali- ja terveystalvissa. Nyt myös sosiaalityössä alkoi vilkas mittareiden ja menetelmien kehittämisen aika. Kuntaliitolla oli kehitteillä lastensuojelun toimintakykymittari (Aaltio 2014), Diakoniammattikorkeakoulu lanseerasi 3X10D[®]-elämäntilannemittarin (Kainulainen 2021) ja THL aikuissosiaalityön vaikuttavuuden arviointimittarin (AVAIN) (Kivipelto ym. 2013). Edelleen mittaamisen ongelma kuitenkin säilyi: miten mittarit saadaan käyttöön? Ja miten sovittaa kiireinen asiakastyö vaikuttavuuden mittaamisen kanssa?

Sosiaalityön tietoperusta

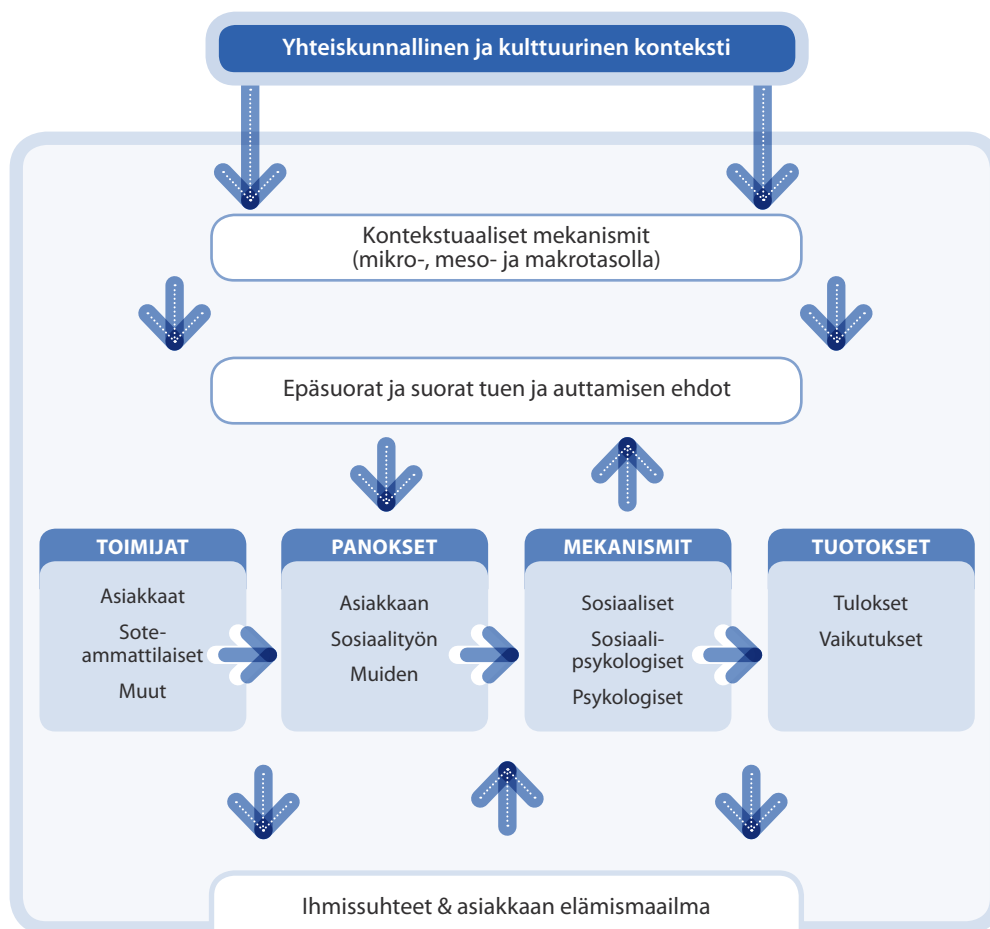
Kausaalisuhteisiin perustuva empiirinen asetelma oli alkanut vaikuttaa sosiaalityöhön huonosti soveltuvalta. Sosiaalityöstä ei voi paikantaa kovin onnistuneesti muuttujien välisiä syy–seuraus -suhteita, esimerkiksi toteutettujen interventioiden ja saavutettujen vaikutusten välisiä yhteyksiä. Muiden muassa tämän vuoksi THL:n AVAIN-mittarin viitekehukseksi asetettiin realistinen arviointi (Kivipelto ym. 2013). AVAIN-mittarin kehittäminen oli jatkoa Stakesin FinSoc-ryhmän työlle, jossa oli selvitetty realistisen arvioinnin mahdollisuuksia vaikuttavuuden arvioinnissa. AVAIN-mittarin kehittämisen kannustimena oli, että sen avulla huomio voitaisiin kiinnittää sosiaalityön tavoitteisiin, menetelmiin ja tavoitteiden saavuttamista tukeviin ja vaikeuttaviin tekijöihin. Lisäksi etuna oli, että realismin viitekehys mahdollistaisi niin määrällisen kuin laadullisenkin tiedon käytön vaikuttavuuden arvioinnissa.

Kausaalisuutta ei siis nähdä realismin viitekehyksessä suoraviivaisesti, vaan puhutaan niin sanotusta generatiivisesta kausaalisuudesta. Generatiivinen kausaalisuus tarkoittaa, että tapahtumien selittämiseen ei ole löydettävissä yhtä selkeää muutoksen aikaansaavaa tekijää eli mekanismeja vaan selittäviä tekijöitä on useita. Erilaisten muutosta aikaansaavien tekijöiden tunnistaminen ei ole helppoa, koska todellisuus on realismin mukaan kerroksellinen. (Mark, Henry & Julnes 1998.)

Sosiaalityössä asiakkaan todellisuuteen nähdään vaikuttavan erilaisia sosiaalisia, psykologisia ja yhteiskunnallisia mekanismeja, jotka edistävät tai ehkäisevät tavoitteen saavuttamista. Kaimer-teoriassa näitä tavoitteiden asettamisen ja tavoitteiden saavuttamisen välille asetuvia laukaisevia tekijöitä on tunnistettavissa esimerkiksi työntekijän ja asiakkaan välisestä vuorovaikutuksesta. Vuorovaikutuksen seurauksena asiakas sisäistää joitain ajattelumalleja, joita hän on muodostanut työntekijän kanssa keskustellessaan. (Blom & Moren 2015; ks. Myös Matthies ym.)¹ (kuvio 5.)

Mekanismien erityispiirre on se, että ne eivät ole kovin yleistettäviä tai helposti tunnistettavia. Se, mikä toimii yhden henkilön kohdalla tavoitteita edistävänä mekanismina voi toimia toisen kohdalla tavoitteiden saavuttamista hankaloittavana tekijänä. (Karjalainen ym. 2013, 53.) Esimerkkinä yksilötason mekanismeista voidaan mainita asiakkaan terveydentila tai motivaatio (Kivipelto ym. 2013, 46–47).

1 Myös ruotsalaiset Blom ja Moren ovat soveltaneet realismin viitekehystä sosiaalityöhön Kaimer-teoriassaan. Svenlin, Matthies & Turtiainen (2021) selvittävät Kaimer-teorian soveltamista ja periaatteita kirjassa Aikuissosiaalityö – Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus.

Kuvio 5. Kaizer-teoria sosiaalityössä (Blom & Moren 2015, 50).

Vaikka erilaiset laukaisevat tekijät kyettäisiin sosiaalityössä tunnistamaan, vaikuttaa myös erilainen konteksti tavoitteen saavuttamiseen ja ylipäänsä koko sosiaalityön onnistumiseen. Kuvio 5 ilmenee, miten kontekstuaalisia tekijöitä voidaan tunnistaa eri tasoilla. Yhteiskunnallisella ja kulttuurisella tasolla kontekstin merkitystä voi havainnollistaa siten, että menetelmä toimii tiettyjen asiakkaiden kohdalla, kun tietyt kontekstuaaliset tekijät ovat voimassa. (Korteniemi 2005, 19–20.) Esimerkiksi työllistyminen on helpompaa, jos työpaikkoja on tarjolla (makro- ja mesotasolla) tai kulkuyhteydet työpaikkaan hyvät (mesotasolla) tai henkilöllä on työtä vastaava koulutus (mikrotasolla). Realistista arviointia soveltaen, jotkut työtavat ja menetelmät toimivat tiettyjen asiakkaiden kohdalla, tietyissä olosuhteissa - mutta toisten henkilöiden kohdalla ne eivät toimi, koska kontekstuaaliset tekijät ovat erilaiset. Tavoitteiden saavuttamista tukevat edellytykset eivät silloin ole voimassa (Mark, Henry & Julnes 1998; ks. myös Karjalainen & Blomgren 2004, 29–32). Näin tulee ymmärrettäväksi myös se, että ei ole mahdollista löytää missä tahansa kontekstissa toimivia menetelmiä, joita voidaan siirtää niin sanottuina hyvinä käytäntöinä paikasta toiseen. Sosiaalityötä on aina tarkasteltava tilanneyhteydessään.

Vaikuttavuuden arviointi osaksi sosiaalihuoltolain mukaista asiakastyötä

THL:n kehittämää AVAIN-mittaria testattiin ja käytettiin ensin erillisen nettipohjaisen sovelluksen avulla, mutta pian huomattiin, että erillinen sovellus oli liian työläs sosiaalityöhön yhdistettynä (Kivipelto ym. 2013). Asiakkaan asioita tuli kirjata sekä asiakastietojärjestelmään että vaikuttavuusmittariin. Vaikka kiinnostusta tai halua olisikin ollut, sosiaalityössä aika ei vain riitä useiden eri järjestelmien rinnakkaiseen käyttöön.

2000-luvun alun kokeilu vaikuttavuusmittarin ja asiakastietojärjestelmän välisestä yhteydestä ei jäänyt kertaluonteiseksi. Vähitellen kehitys johti siihen, että vuonna 2020 AVAIN-mittarin tietosisällöt olivat jo niin lähellä sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaista tarvearvioinnin ja asiakassuunnitelmalomakkeen sisältöjä, että niiden pitämistä erillään ei enää nähty järkevänä. Keväällä 2020 AVAIN-mittarin ja valtakunnallisten työikäisten sosiaalihuollon asiakasasiakirjojen tietosisältöjen yhdistäminen aloitettiin. Ensimmäiset uudistetut testiversiot työikäisten palvelutarpeen arvioinnista ja asiakassuunnitelmasta julkaistiin THL:n Sosmeta-palvelussa² tammikuussa 2021. Uudistettuja asiakirjarakenteita ryhdyttiin testaamaan osana valtakunnallista sosiaalihuollon kehittämisohjelmaa (2020–2022).

Vaikuttavuus ja näyttöön perustuva sosiaalityö

Näyttöön perustuvilla käytännöillä (Evidence Based Practices, Evidence Informed Practice) tarkoitetaan yksinkertaistettuna sitä, että esimerkiksi sosiaalityön menetelmät perustuvat tutkittuun tietoon. Eli menetelmiä ei käytetä vain, koska ne ovat tuttuja tai tuntuvat sopivilta vaan sen vuoksi, että ne on osoitettu tutkimusten avulla toimiviksi ja vaikuttaviksi. Kovin tai jyrkin tulkinta näyttöön perustuvasta käytännöstä on, että tieto on tuotettu kansainvälisesti valideilla mittareilla ja tieto on vertailukelpoista. (Raunio 2010.)

Juuri tämä ”kova linja” onkin aiheuttanut luultavasti sen, että sosiaalityössä ei ole ollut edes saatavilla kovinkaan paljon tutkittua ja kansainvälisesti koeteltua tietoa, jonka perusteella jokin menetelmä on voitu ottaa käyttöön.

Realistinen arviointi ja KAIMEr-teoria laajentavat tätä perinteistä käsitystä siitä, miten sosiaalityöstä voidaan tuottaa näyttöä. Realismin viitekehyksessä lähtökohtana on, että tietoa sosiaalityön vaikuttavista käytännöistä syntyy siinä ympäristössä, jossa toiminta tapahtuu. Eli esimerkiksi jos Kaimer-teorian tai AVAIN-mittarin avulla tuotetaan tietoa sosiaalityöstä, saadaan ”näyttöä” vaikuttavuudesta juuri nimenomaisessa ympäristössä ja olosuhteissa. Tätä voidaan kutsua näytöksi, tutkituksi tiedoksi tai vaikuttavuustiedoksi. (Svenlin, Matthies & Turtiainen 2021; ks. myös Carnochan ym. 2017.)

2 THL:n Sote-tieto ja tiedonhallinta -yksikkö vastaa Sosmeta-palvelusta, jonne on koottu sosiaalihuollossa käytettävät valtakunnalliset asiakirjarakenteet, kuten sosiaalihuoltolain (1301/2014) mukaiset työikäisten palvelutarpeen arvio ja asiakassuunnitelma. Tietojärjestelmätoimittajat saavat Sosmeta-palvelusta käyttöönsä aina viimeisimmät päivitykset sosiaalihuollon asiakirjoista.

6

Kohti metodista sosiaalityötä

Oppaassa on käsitelty osallistavan ja toimintakykyä edistävän sosiaalityön metodisuutta menetelmällisyyden ja monialaisesti rakentuvien palvelujen kautta. Palvelutarpeen tunnistamista, sosiaalityön tietoperustaa ja vaikuttavuutta käsittelevät luvut perustelevat suunnitelmallisen ja tavoitteellisen toiminnan merkityksen myös osallistavissa työorientaatioissa. Näiden orientaatioiden pilotointi ja käyttöönotto jatkuvat sosiaalihuollon kehittämissohjelmassa eri tavoin.

Keskustelussa näyttöön perustuvasta käytännöstä korostetaan toisinaan yksikkömuotoa (käytäntö) ja toisinaan monikkomuotoa (käytännöt). Monikossa näyttöön perustuvilla käytännöillä tarkoitetaan jo aiemmin oppaassa kuvattuja tutkittuun tietoon perustuvia työmenetelmiä. Yksikkömuodolla kuvataan sen sijaan prosessia ja toimintaa, jossa asiakastyötä tekevä ammattilainen jäsentää tilannetta, tunnistaa ratkaisua vaativan kysymyksen ja käyttää sen ratkaisemiseen parasta saatavilla olevaa tietoa. Olennaista on myös se, että ratkaisut tehdään olemassa olevaa tietoa hyödyntäen yhdessä asiakkaan kanssa ja että toimintaa arvioidaan.

Käsitys tutkimukseen ja parhaaseen mahdolliseen tietoon perustuvasta ongelmanratkaisuprosessista soveltuu oivallisesti tässä oppaassa esitettyyn ajatukseen metodisuudesta. Molempien ydinideana on, että työntekijä toimii sosiaalityön logiikan mukaisesti etsien ratkaisuja yhdessä asiakkaan kanssa hyödyntäen tilanteeseen sopivia työmenetelmiä tai -välineitä.

Työskentelyn jatkuessa tavoitteena on metodisen aikuissosiaalityön malli, jonka suunta-
viivat ovat jo hahmottuneet mukana olevien alueiden kanssa. Työ jatkuu yhteiskehittä-
mistä hyödyntäen niin, että tässä käsiteltyjä aiheita laajennetaan ja syvennetään. Ohjel-
man lopputuloksena julkaistaan tässä vaiheessa työnimellä oleva ”menetelmäopas 2.0”,
joka tiivistää työskentelyn tulokset metodisen sosiaalityön visioksi.

Kiitämme sosiaalihuollon kehittämissohjelman alueellisten pilottien toimijoita aktiivisesta
kehittämisotteesta sekä tuotteliaisuudesta aloituswebinaarin työpajoissa!

LÄHTEET

- Aaltio, Elina (2014) Lastensuojelun vaikuttavuusmittari-projektin esittely. Helsinki: Kuntaliitto. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Liite%201_Lastensuojelun_vaiikuttavuusmittari_projektin_esittely.pdf
- Bergmark, Åke & Lundström, Tommy (1998) Metoder i socialt arbete. Om insatser och arbetsätt i socialtjänstens individ- och familjesorg. Socialvetenskaplig tidskrift 5 (4), 291–314.
- Bergmark, Åke & Lundström, Tommy (2006) Metoder i socialt arbete – vad är det? Teoksessa Meeuwisse, Anna & Sunesson Sune & Swärd, Hans (red.) Socialt arbete. En grundbok. Stockholm: Natur och Kultur, 166–182.
- Blennberger, Erik (2006) Etik för socialt arbete. Teoksessa Meeuwisse, Anna & Sunesson Sune & Swärd, Hans (red.) Socialt arbete. En grundbok. Stockholm: Natur och Kultur, 227–247.
- Blom, Björn & Morén, Stefan (2015) Teori för Socialt arbete. Lund: Studentlitteratur.
- Carnochan, Sarah & McBeath, Bowen & Austin, Michael J. (2017) Managerial and Frontline Perspectives on the Process of Evidence-Informed Practice Within Human Service Organizations, Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance. DOI: 10.1080/23303131.2017.1279095
- Eskola, Marjatta (1991) Metodisuus ja ohjautuminen sosiaalityössä. Teoksessa Sosiaalityö ja työnohjaus. Sosiaalityön vuosikirja 1991. Helsinki: Sosiaalityöntekijäin liitto r.y. ja VAPK kustannus, 54–75.
- Eskola, Marjatta (2003) Aina voi tehdä toisin. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä: PS-kustannus, 108–127.
- Eronen, Anne & Hiilamo, Heikki & Ilmarinen, Katja & Jokela, Merita & Karjalainen, Pekka & Karvonen, Sakari & Kivipelto, Minna & Knop, Jade & Londén, Pia (2021) Sosiaalibarometri 2021. [Koronakriisi ja palvelujärjestelmän joustavuus](#). SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Eronen, Anne & Hiilamo, Heikki & Ilmarinen, Katja & Jokela, Merita & Karjalainen, Pekka & Karvonen, Sakari & Kivipelto, Minna & Koponen, Erja & Leemann, Lars & Londén, Pia & Saikku, Peppi (2020) [Sosiaalibarometri 2020](#). SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry.
- Fetterman, David M. (2001) Foundations of Empowerment Evaluation. Thousands Oaks: Sage.
- Fook, Jan (2012) A Critical Approach to Practice. London: Sage.
- Healy, Karen (2021) Social Work. Methods and Skills. The Essential Foundations of Practice. London: Palgrave macmillan.
- Heinonen, Hanna (2007) Kohti syvempää ymmärrystä sosiaalityössä. Tutkiva ja arvioiva työote sosiaalityöntekijöiden jäsentämänä. Ammatillinen lisensiaatintutkielma. SOCCAn ja Heikki Waris instituutin julkaisusarja nro 16. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris -instituutti.
- Henry, Gary T. & Mark, Melvin M. & Julnes, George (1998) A realist theory of evaluation practice. New Directions For Evaluation 1998 (78), 3–32.
- Hietapakka, Laura & Karjalainen, Pekka & Liukko, Eeva & Sinervo, Timo (2019) Monialaista palvelujen yhteensovittamista tarvitsevien asiakkaiden sekä työ- ja toimintakyvyn tukitarpeiden tunnistaminen Suomessa. Tutkimuksesta tiiviisti 52/2019. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Kainulainen, Sakari (2021) 3X10D®-elämäntilannemittari. <https://www.diak.fi/kumppanille-ja-kehittajalle/kehittamistyokalut/3x10d/3x10d-elamantilannemittari/#119b0095>
- Karjalainen, Pekka (2020) Muutoksiin taipuva sosiaalityö poikkeusoloissa. Teoksessa, Suoninen-Erhiö, Lea & Pohjola, Anneli & Satka, Mirja, & Simola, Jenni (toim.) [Sosiaaliala uudistuu. Tietopohjan ja vuorovaikutuksen kysymyksiä](#). Helsinki: Huoltajasäätiön julkaisu.

Karjalainen, Pekka & Blomgren, Sanna (2004) Oikorata vai mutkatie? Sosiaalista kuntoutusta ja työelämäpolkuja nuorille. Arviointiraportteja 2. Helsinki: Stakes.

Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Karjalainen, Pekka & Blomgren, Sanna & Mikkonen, Jaana & Nevalainen, Jaana (2013) Tapauskohtaista vaikuttavuutta Tuusulassa. Teoksessa: Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Saikkonen, Paula (toim.) Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä - arviointimalleista mittareihin. Raportti 8/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 52–78.

Karjalainen, Pekka & Metteri, Anna & Strömberg-Jakka, Minna (2019) Tiekartta 2030. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Helsinki: STM. Raportteja ja selvityksiä 2019:41.

Karvinen, Synnöve (1993a) Metodisuus sosiaalityön ammatillisuuden perustana. Teoksessa: Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 133–173.

Karvinen, Synnöve (1993b) Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa: Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) Monisärmäinen sosiaalityö. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–51.

Karvinen, Synnöve (1996) Sosiaalityön ammatillisuus modernista professionaalisuudesta reflektiiviseen asiantuntijuuteen. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 34. Kuopion yliopisto.

Karvinen-Niinikoski Synnöve & Salonen Jari & Meltti Tero & Yliruka, Laura & Tapola-Haapala, Maria & Björkenheim, Johanna (2005) Konstikas sosiaalityö 2003. Suomalaisen sosiaalityön todellisuus ja tulevaisuuden näkymät. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:28. Sosiaali- ja terveysministeriö.

[Kielitoimiston sanakirja](#) (2020) Kotimaisten kielten keskus.

Kivipelto, Minna (2004) Sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnalliset orientaatiot ja työn kehittämisen haasteet. Janus 12 (4), 342–358.

Kivipelto, Minna (2016) Sosiaalityön yhteiskunnallinen tehtävä ja vaikuttavuus. Teoksessa: Blomgren, Sanna & Karjalainen, Jouko & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula & Saikku, Peppi (toim.) Sosiaalityö, palvelut ja etuudet muutoksessa. Raportti 4/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 137–156.

Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Suojanen, Riitta (2013) AVAIN-mittarin kehittäminen Seinäjoen sosiaalivirastossa. Teoksessa: Kivipelto, Minna & Blomgren, Sanna & Karjalainen, Pekka & Saikkonen, Paula (toim.) Vaikuttavaa aikuissosiaalityötä - arviointimalleista mittareihin. Raportti 8/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 28–51.

Kivipelto, Minna & Karjalainen, Pekka & Moisio, Pasi & Liukko, Eeva & Karjalainen, Jouko (2020) [Sosiaalityön uusi asento ja odotukset Kela-siirron jälkeen](#). Teoksessa Korpela, Tuija & Heinonen, Hanna-Mari & Laatu, Markku & Raittila, Simo & Ylikännö, Minna (toim.) Ojista allikkoon? Toimeentulotuki uudistuksen ensi metrit. Helsinki: Kela. Teemakirja 18, 456–481.

Koivisto, Juha & Liukko, Eeva & Tiirinki, Hanna & Lyytikäinen, Merja (2020) Palvelukokonaisuuksien ja -ketjujen määrittely, ohjauksen ja seurannan käsikirja. Ohjaus 11/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Korteniemi, Pertti (2005) Realismi ja realismin sovellus. Teoksessa: Julkunen, Ilse & Lindqvist, Tuija & Kainulainen, Sakari (toim.) Realistisen arvioinnin ensimmäiset askeleet. Stakes, FinSoc. Työpapereita 3. Helsinki, 17–33.

Krogstrup, Hanne Kathrine (2004) Asiakas-lähtöinen Bikva-malli. FinSoc. Arviointi-raportteja 1. Helsinki: Stakes.

Liukko, Eeva (2006) Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006. Helsinki: SOCCA ja Heikki Waris instituutti.

Liukko, Eeva (2009) Perussosiaalityön mahdollisuuksia: helsinkiläisten projektien näkökulmia sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Ammatillinen lisensiaatintutkimus, Helsingin yliopisto.

- Liukko, Eeva & Koivisto, Juha & Tiirinki, Hanna (2018) Pysyvät ja muuntuvat segmentit palvelujärjestelmän ja paikallisten ilmiöiden jäsentäjinä. Tutkimuksesta tiiviisti 43/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Mark, Melvin M. & Henry, Gary T. & Julnes, George (1998) A realist theory of evaluation practice. *New Directions For Evaluation* 1998 (78), 3–32.
- Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.) (2021) Aikuissosiaalityö – Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Gaudeamus: Helsinki.
- Mäntysaari, Mikko (1999) Sosiaalityön tutkimuksen suuntaamisesta. *Janus* 7 (4) 1999, 355–366.
- Nyky-suomen sanakirja (2021) Näköisjulkaisu Osa 3: L-N. 1954
- Pawson, Ray & Tilley, Nick (1997) *Realistic Evaluation*. London: Sage.
- Payne, Malcolm (2005a) *Modern Social Work Theory*. London: Palgrave Macmillan.
- Payne, Malcolm (2005b) *Social Work Process*. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (Eds.) *Social Work Futures. Crossing Boundaries, Transforming Practice*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 21–35.
- Payne, Malcolm (2020) *How to use Social Work Theory in Practice? An Esstentian Guide*. University of Bristol: Policy Press.
- Pohjola, Anneli (1993) Tiedontuotanto sosiaalityössä. Teoksessa Granfelt, Riitta & Jokiranta, Harri & Karvinen, Synnöve & Matthies, Aila-Leena & Pohjola, Anneli (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 253–284.
- Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Valtioneuvoston kanslia. <https://valtioneuvosto.fi/-/72-paaministeri-jyrki-kataisen-hallituksen-ohjelma>
- Rajavaara, Marketta (2007) Vaikuttavuusyhdistys. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Raunio, Kyösti (1999) Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2010) Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? *Janus* 18 (4), 387–395.
- Rostila, Ilmari (1997) Keskustelu sosiaaliluukulla. Sosiaalityön arki sosiaalitoimiston toimeentulotukikeskusteluissa. *Acta Universitatis Tamperensis* 547. Tampereen yliopisto.
- Rostila, Ilmari (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto, SoPhi 61.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko (1997) Tapauskohtainen evaluointi sosiaalityön välineenä. Raportteja 212. Helsinki: Stakes.
- Sanastokeskus (2020) [Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistamisen keskeiset käsitteet \(luonnos, kommentteilla\)](#). Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Satka, Mirja (2002) [Tiedontuotannon politiikka ja käytännön teoria](#). Julkaisussa Ryyänen, Ulla & Vornanen, Riitta (toim.) *Tutkiva sosiaalityö*. *Talentia-lehti / Sosiaalityön tutkimuksen seura*, 5–8.
- Sosiaalihuoltolaki 710/1982
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014
- Thompson, Neil (2002) *Social Work with Adults*. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (Ed.) *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. Basingstoke: Palgrave in association with The Open University, 287–307.
- Trevithick, Pamela (2000) *Social Work Skills. A Practice Handbook*. Buckingham: Open University Press.
- Zechner, Minna & Karjalainen, Sirpa & Viitasalo, Katri (toim.) (2019) *Avauksia taloussosiaalityöstä*. Jyväskylän yliopisto, Kokkolan yliopistokeskus. Kokkola.